

УДК 343.122

ПРАЦІВНИК ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ ЯК ПОТЕРПІЛИЙ ВІД ЗЛОЧИНУ

Метельський І. Д., аспірант сектору кримінально-правових проблем Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України

Вступ. Наша держава активно розвивається, щоб досягнути рівня найбільш розвинених європейських країн. І одним із необхідних засобів для досягнення запланованого є ефективний розвиток національного законодавства, в тому числі в галузі кримінального права. При цьому одним із проблемних питань, що може виникнути при реалізації означеного завдання, видається визначення правового статусу потерпілого від суспільно небезпечного посягання, дослідження перспектив запровадження важливих законодавчих змін, зокрема, щодо диспозитивних засад функціонування кримінально-правових відносин.

Аналіз літературних даних і постановка задачі дослідження. Проблемою інституту потерпілого займалися багато науковців, серед яких С. В. Анощенкова, В. І. Борисов, А. В. Залозний, О. М. Поліщук, М. В. Сенаторов, О. В. Сумачов та ін. Незважаючи на це, дуже багато питань залишилося невирішеними та такими, що потребують дослідження й уточнення.

Мета і завдання дослідження. У цьому дослідженні хотілося б звернути увагу на проблему поняття потерпілого від злочину, його правовий статус у межах кримінально-правових відносин. Із цією метою визначено місце потерпілого у кримінально-правових відносинах та проаналізовано підстави припинення кримінально-правових та кримінально-процесуальних відносин. Також розглянуто працівника правоохоронного органу як потерпілого від злочину.

Основна частина. Згідно із положеннями ч. 1 ст. 49 КПК «потерпілим визнається особа, якій злочином заподіяно моральну, фізичну або майнову шкоду». Однак, незважаючи на визнання факту заподіяння шкоди правам та інтересам потерпілого, законодавчого ресурсу для її стягнення з особи винного є недостатньо. Зокрема, видається лише «зародковою» можливість (право) потерпілого додатково впливати на суб'єкта злочину, заохочувати його до добровільного відшкодування заподіяних збитків. Так, на сьогоднішній день у переважній більшості випадків держава опікується застосуванням позбавлень та обмежень до прав підсудного. Натомість, потерпілому, особі, з приводу порушення прав якої, власне, і карається суб'єкт злочину, пропонується самостійно подавати відповідний позов. Проте цілком логічним видається порядок, за якого вже започаткований у кримінальному праві інститут медіації застосовуватиметься до ширшого кола злочинів.

Так, І. Ф. Дедюхіна зазначає, що, крім субординаційних відносин між державою та злочинцем стосовно вчинення злочину, у частині кримінально-правового регулювання стали поступово виділятися й інші – горизонтальні (координаційні) правовідносини, що існують між потерпілим, злочинцем і державою [1]. Тобто автор говорить про існування інших, аніж між державою та особою, яка вчинила злочин, відносин, в яких потерпілий може реалізувати свої гарантовані державою диспозитивні права. Вважаємо, такий підхід є досить вдалим і дозволяє підняти відносини з потерпілим на новий окремий рівень.

При визначенні статусу потерпілого в кримінальному праві одразу виникає запитання: яке місце він посідає у кримінально-правових відносинах, а саме: чи є він їх повноправним суб'єктом або лише учасником, якому заподіяно шкоду? У теорії кримінального права позиції із цього приводу розділилися.

Так, А. В. Залозний вважає, що потерпілий не може виступати самостійним суб'єктом кримінально-правових відносин [2, с. 143–149]. Натомість, О. М. Поліщук зазначає, що потерпілий як суб'єкт диспозитивності в кримінальному праві є суб'єктом й охоронних кримінально-правових відносин, оскільки саме вчинення суспільно небезпечного діяння створює особу потерпілого з відповідними

правомочностями [8, с. 234.] Такої думки дотримується й О. В. Сумачов, який переконаний у самодостатності потерпілого та доцільності визнання його самостійним суб'єктом кримінально-правових відносин [9]. Останнє рішення ми оцінюємо позитивно і можемо додати, що дійсно потерпілий у межах кримінально-правових відносин наділений цілою низкою як прав (починаючи від права на відкриття кримінального провадження за заявою та закінчуючи правом на закриття кримінального провадження після укладення угоди про примирення), так і обов'язків (своєчасно виконувати вказівки слідчого та повідомляти потрібну слідству інформацію щодо вчинення кримінального правопорушення, яка була йому відома до відкриття кримінального провадження та яка з'ясувалася під час розслідування). Визнання цих зазначених повноважень та їх всебічна реалізація, особливо прав, зумовлює визнання за їх носієм статусу суб'єкта кримінально-правових відносин.

Хотілося б зазначити, що Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК) визнає за потерпілим дуже широкі можливості у кримінальному провадженні. Серед таких особливий інтерес становить як «початок» кримінального провадження, так і його «припинення».

Так, згідно зі ст. 478 КПК потерпілий має право подати до слідчого, прокурора, іншої службової особи органу, уповноваженого на початок досудового розслідування, заяву про вчинення кримінального правопорушення протягом строку давності притягнення до кримінальної відповідальності [4]. У цьому випадку законодавець наголошує, що лише потерпілий вправі приймати рішення про те, чи робити злочин відомим державі та її органам, і як наслідок, піддавати винного дії заходів примусу або ні. Як бачимо, у такому випадку злочин мав місце, але органи держави про нього можуть не знати, кримінальне провадження може бути і не відкрите, хоча потерпілий від нього все одно існує, що зайвий раз підтверджує тезу про те, що потерпілий є суб'єктом кримінально-правових відносин.

Слід також мати на увазі і те, що згідно з п. 4 ч. 3 ст. 56 КПК під час судового провадження в будь-якій інстанції потерпілий у випадку відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення має право самостійно це робити у суді [4]. У цій ситуації

знову питання про існування та закінчення як кримінально-процесуальних, так і кримінально-правових відносин, вирішується потерпілим.

Що ж до припинення кримінального провадження, і як наслідок, кримінально-правових відносин в цілому, то відповідно до п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК кримінальне провадження закривається в разі, якщо потерпілий, а у випадках, передбачених цим Кодексом, його представник відмовився від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення [4].

Існує ще одне питання, на яке хотілося б звернути увагу. Так, згідно зі ст. 46 КК України особа, яка вперше вчинила злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона примирилася з потерпілим та відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду [5]. Тобто існування в кримінальному праві такого інституту, як примирення з потерпілим, означає надання законодавцем прав потерпілому в частині «нівелювання» самого факту протиправного діяння, яке мало місце щодо його майна, здоров'я чи інтересу, через укладання угод про примирення. Окрім того, це є не лише проявом найвищої поваги до людини, а й проявом демократії, коли право потерпілого ставиться на «олімп» суспільних відносин, де той самостійно визначає межі справедливості [7, с. 95]. Саме завдяки інституту примирення в окремих випадках і досягається мета кримінального закону та виконуються його завдання. Примирення потерпілого з підозрюваним, який уперше вчинив протиправну дію, як правило, сприяє вихованню останнього, особливо щодо злочинів, учинених із необачності, злочинів невеликої чи середньої тяжкості, приватних звинувачень, діянь із перевищенням необхідної оборони, незначних крадіжок, хуліганських дій тощо. У той самий час таке примирення є найкоротшим шляхом до швидкого відшкодування моральних і матеріальних збитків [7, с. 94].

А чи існують певні особливості, коли потерпілим від злочину виступає не «звичайна» людина, а працівник правоохоронного органу? Адже відомо, що правовий статус згаданих категорій осіб відрізняється.

Дійсно, здавалося б, що особа, яка працює в правоохоронних органах, яка має зброю та яка повинна захищати спокій та безпеку громадян, не може бути об'єктом злочинних посягань. Але, на жаль, це не так, адже правоохоронці безпосередньо взаємодіють із кримінальним контингентом, що й зумовлює їх вразливість. Щодня «стражі порядку» зіштовхуються з неправомірними вчинками щодо своїх прав і законних інтересів, що безпосередньо пов'язані із виконанням покладених на них обов'язків. Нерідко такі вчинки кваліфікуються як злочини. Для ефективної боротьби з такими випадками неповаги до працівників згаданих органів в Україні насамперед й існує Закон України «Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів» та КК України, що містить розділ XV Особливої частини «Злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян». Згідно із ч. 1 ст. 2 Закону України «Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів» до правоохоронних органів належать органи прокуратури, Національної поліції, Служби безпеки, військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Національне антикорупційне бюро України, органи охорони державного кордону, органи доходів і зборів, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції [3]. Саме працівники цих органів і розглядаються нами.

Щодо КК України, то розділ XV Особливої частини серед злочинів, потерпілими від яких можуть виступати правоохоронці, передбачає опір представникові влади, працівникові правоохоронного органу, державному виконавцю, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві (ст. 342 КК); втручання в діяльність працівника правоохоронного органу, працівника державної виконавчої служби (ст. 343 КК); погрозу або насильство щодо працівника правоохоронного органу (ст. 345 КК); умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу (ст. 347 КК); посягання на життя працівника правоохоронного органу, державного виконавця, члена громадського формування з охорони громадського порядку

і державного кордону або військовослужбовця (ст. 348 КК); захоплення представника влади або працівника правоохоронного органу як заручника (ст. 349 КК). При цьому варто враховувати, що працівник правоохоронного органу може виступати потерпілим і від злочинів, що передбачені й іншими розділами Особливої частини КК.

Для правильного розуміння думки законодавця нам потрібно визначити ступінь тяжкості, до якого він відносить зазначені злочини. Згідно з положеннями ст. 12 КК вони належать до злочинів невеликої та середньої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі. Відповідно до ст. 477 КПК ці кримінально-правові відносини не належать до провадження у формі приватного обвинувачення та існують лише у формі публічного обвинувачення. Проте за наявності підстав та передумов вони можуть бути припинені на підставі ст. 46 КК України, тобто у зв'язку з примиренням винного з потерпілим (зокрема, у випадку належності цих діянь до злочинів невеликої та середньої тяжкості).

Висновки. На завершення зазначимо, що більш виваженою видається позиція, згідно з якою потерпілий є самостійним суб'єктом кримінально-правових відносин, що існує на одному рівні із державою та особою, яка вчинила злочин. Він має комплекс відповідних повноважень і відіграє значну роль при виникненні, розвитку та припиненні кримінально-правових відносин. Саме потерпілий є тією стороною кримінально-правових відносин, яка виникає одразу після вчинення злочину, незважаючи на те, чи відома особа, яка його вчинила, або ні. І не залежно від виду кримінально-правових відносин потерпілий буде існувати завжди. Адже саме на підставі порушення його прав та законних інтересів починають існувати досліджувані відносини. І при цьому не має значення, хто мається на увазі під цією категорією, будь то конкретна фізична чи юридична особа, працівники правоохоронних органів чи група людей. Норми кримінального закону покликані захищати саме права та інтереси потенційних потерпілих від зазначених суспільно небезпечних посягань. Тому вважаємо доречним все ж таки внести інститут потерпілого до чинного Кримінального кодексу України, адже таким чином ми підкреслимо важливість людини та її прав, а також відповідальності за їх порушення.

Перелік літератури

1. Дедюхина И. Ф. Проблемы установления и реализации уголовной ответственности с учетом признаков потерпевшего: дисс. ... канд. юрид. наук. Москва, 2009. 183 с.
2. Залозный А. В. Современные проблемы учения о потерпевшем. *Вестник Самарск. гос. ун-та*. 2006. №10/3(50). С. 143–149.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. №4651-VI. *Відом. Верхов. Ради України*. 2013. №9–10, №11–12, №13, Ст. 88.
4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. №2341-III. *Відом. Верхов. Ради України*. 2001. №25–26. Ст. 131.
5. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник: у 2 т. / за ред. : В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид., переробл. і допов. Харків: Право, 2010. Т. 1. 456 с.
6. Курило М. П., Ясинок М. М. Інститут примирення та його особливості у сучасному кримінальному праві. *Правовий вісн. Укр. акад. банківської справи*. 2013. №2(9). С. 95.
7. Поліщук О. М. Диспозитивність та кримінально-правові відносини. *Актуальні проблеми держави та права*. 2013. №69. С. 234.
8. Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів: Закон України від 23.12.1993 №3781-XII. Дата оновлення: 03.08.2017. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3781-12> (дата звернення 10.10.2017).
9. Сумачев А. В. Пострадавший как субъект уголовного правоотношения: дисс. ... канд. юрид. наук. Рязань, 1997. 171 с.
10. Сенаторов М. В. Потерпілий від злочину в кримінальному праві / за наук. ред. В. І. Борисова. Право. Харків, 2006. 208 с.

Транслітерація переліку літератури

1. Dedyukhina, I. F. (2009). Problemy ustanovleniya i realizatsii ugovolnoy otvetstvennosti s uchetom priznakov poterpevshego. Doctors thesis. Moscow, 2009 [in Russian].
2. Zaloznyy, A. V. (2006). Sovremennyye problemy ucheniya o poterpevsheym. *Vestn. Samarsk. gos. un-ta – Bulletin of the Samara State University*. №10/3(50) [in Ukrainian].
3. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 13.04.2012 №4651-VI. *Vidomosti Verhovnoi Rady Ukrainy*. 2013. 9–10, 11–12, 13, art. 88.

4. Kryminalnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 05.04.2001 №2341-III. *Vidomosti Verhovnoi Rady Ukrainy*. 2001. 25–26, art. 131.
5. Kryminalne pravo Ukrainy: Zahalna chastyna. V. V. Stashys, V. Ya. Tatsii (Eds.). (2010). (Vols.1–2\$ Vol. 1). Kharkiv: Pravo, 2010 [in Ukrainian].
6. Kurylo, M. P., Yasynok, M. M. (2013). Instytut prymyrennia ta yoho osoblyvosti u suchasnomu kryminalnomu pravi. *Pravovyi visnyk Ukrainiskoi akademii bankivskoi spravy – Legal Bulletin of the Ukrainian Academy of Banking*. 2013. 2(9) [in Ukrainian].
7. Polishchuk, O. M. Dyspozytyvnist ta kryminalno-pravovi vidnosyny. *Aktualni problemy derzhavy ta prava – Actual problems of state and law*. 2013. №69 [in Ukrainian].
8. Pro derzhavnyi zakhyst pratsivnykiv sudu ta pravookhoronnykh orhaniv: Zakon Ukrainy vid 23.12.1993 №3781-XII. Data onovlennya: 03.08.2017. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3781-12>.
9. Sumachev, A. V. (1997). Postradavshiy kak subyekt ugolovnoho pravootnosheniya. *Candidate thesis*. Ryazan [in Russian].
10. Senatorov, M. V. (2006). Poterpilyi vid zlochynu v kryminalnomu pravi. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].

Метельский І. Д. Працівник правоохоронного органу як потерпілий від злочину

У статті визначено поняття потерпілого від злочину, встановлено його місце в межах кримінально-правових відносин та надано рекомендації щодо врахування інституту потерпілого в Кримінальному кодексі України. Установлено значення потерпілого при виникненні та припиненні кримінально-правових відносин. Досліджено правовий статус потерпілого у межах кримінально-правових відносин. Також розглянуто підстави припинення кримінально-правових та кримінально-процесуальних відносин, досліджено працівника правоохоронного органу як потерпілого від злочину. Визначено коло органів, що відносяться до правоохоронних.

Ключові слова: потерпілий від злочину, суб'єкт, кримінально-правові відносини, кримінальний закон, злочин, працівник правоохоронного органу, підстави припинення відносин.

Метельский И. Д. Сотрудник правоохранительного органа как потерпевший от преступления

В статье определено понятие потерпевшего от преступления, установлено его место в рамках уголовно-правовых отношений и даны рекомендации по поводу включения института потерпевшего в Уголовный кодекс Украины. Установлено значение потерпевшего при возникновении и прекращении уголовно-правовых отношений. Исследовано правовое положение потерпевшего в рамках уголов-

но-правовых отношений. Также рассмотрены основания прекращения уголовно-правовых и уголовно-процессуальных отношений, исследованы вопросы по поводу работника правоохранительного органа в качестве потерпевшего от преступления. Определен круг органов, которые относятся к правоохранительным.

Ключевые слова: потерпевший от преступления, субъект, уголовно-правовые отношения, уголовный закон, преступление, работник правоохранительного органа, основания прекращения отношений.

Metelskiy I. D. Law enforcement officer as victim of crime

The article defines the concept of victim of crime, establishes its place within the framework of criminal-legal relations and provides recommendations for taking into account the institution of the victim in the Criminal Code of Ukraine. The value of the victim in the occurrence and termination of criminal-legal relations is established. Investigated the legal status of the victim within the framework of criminal-legal relations. The grounds for termination of criminal-legal and criminal-procedural relations were also considered, and the law enforcement officer was investigated as a victim of a crime. The body of organs related to law enforcement is thrown out.

Key words: crime victim, subject, criminal-legal relations, criminal law, crime, law enforcement officer, grounds for termination of relations.

*Рекомендовано до опублікування на засіданні сектору кримінально-правових проблем боротьби зі злочинністю НДІ ВПЗ імені академіка В. В. Сташица НАПрН України (протокол №10 від 18.10.2017 р.).
Рецензент – к.ю.н., доц. С. В. Гізімчук.*